

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP-2020) અને ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી અંતર્ગત શારીરિક શિક્ષણનું બદલાતું સ્વરૂપ

ડો. બજરંગદાસ શાંતિલાલ ગોંડલીયા

પી.ટી.આઈ., શ્રી એમ. પી. શાહ આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ કોલેજ,

સુરેન્દ્રનગર.

સારાંશ (Abstract)

પ્રસ્તુત પત્રમાં સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના નવા અભ્યાસક્રમ (NEP-2020) મુજબ શારીરિક શિક્ષણ અને રમતગમતના મહત્વ પર પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે. ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી (IKS) ને આધારે શારીરિક શિક્ષણનો ઇતિહાસ તપાસતા જણાય છે કે ભારત પ્રાચીન કાળથી જ શારીરિક અને માનસિક સંતુલનનો આગ્રહી રહ્યો છે. આ લેખમાં સિંધુ ખીણની સભ્યતાથી લઈને વર્તમાન શિક્ષણ નીતિ સુધીના શારીરિક શિક્ષણના પ્રવાહોનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું છે.

૧. પ્રસ્તાવના

શારીરિક શિક્ષણ એ માત્ર સ્નાયુબદ્ધ શરીર બનાવવાની પ્રક્રિયા નથી, પરંતુ તે જીવન જીવવાની કળા છે. NEP-2020 હેઠળ, શારીરિક શિક્ષણને ગૌણ વિષય મટાડીને એક મુખ્ય શૈક્ષણિક વિષય તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. 'સ્વસ્થ શરીરમાં સ્વસ્થ મન' એ સૂત્રને ચરિતાર્થ કરવા માટે આ અભ્યાસક્રમ તૈયાર કરાયો છે.

૨. શારીરિક શિક્ષણ અને રમતગમતનો વ્યાપ

- અર્થ: શારીરિક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વ્યક્તિના વર્તનમાં આવતું પરિવર્તન એટલે શારીરિક શિક્ષણ.
- સામાજિક મૂલ્યો: રમતગમત દ્વારા વિદ્યાર્થીઓમાં નેતૃત્વ, સહકાર, શિસ્ત અને ખેલદિલી જેવા ગુણો વિકસે છે, જે તેને એક જવાબદાર નાગરિક બનાવે છે.

૩. ઐતિહાસિક પરિપ્રેક્ષ્ય (IKS - Indian Knowledge System)

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં શરીરને 'ધર્મસાધન' માનવામાં આવ્યું છે.

- પ્રાચીન કાળ: સિંધુ ખીણ અને વૈદિક કાળમાં ધનુર્વિદ્યા, મલ્લયુદ્ધ અને યોગાભ્યાસનો પ્રસાર હતો.
- મધ્યકાલીન કાળ: આ સમયગાળામાં અખાડા સંસ્કૃતિ અને સ્વરક્ષણની કળાઓ વિકસી.
- બ્રિટિશ કાળ: ભારતમાં પશ્ચિમી રમતો અને સંગઠિત તાલીમની શરૂઆત થઈ.

૪. સ્વાતંત્ર્ય બાદની શૈક્ષણિક ભલામણો

ભારતના શારીરિક શિક્ષણના ઘડતરમાં વિવિધ કમિશનનો ફાળો મહત્વનો રહ્યો છે:

1. કોઠારી કમિશન (1964-66): શિક્ષણમાં રમતગમતને પાયાનું સ્થાન આપવાની ભલામણ કરી.
2. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (1986): રમતગમતમાં શ્રેષ્ઠતા હાંસલ કરવા માટે માળખાગત સુવિધાઓ પર ભાર મૂક્યો.
3. NEP-2020: આ નીતિ અંતર્ગત શારીરિક શિક્ષણને બહુશાખાકીય (Multidisciplinary) અભિગમ સાથે જોડવામાં આવ્યું છે.

પ. શારીરિક શિક્ષણનું વર્તમાન મહત્વ અને ગુજરાતનો ફાળો

ગુજરાતમાં 'ખેલ મહાકુંભ' અને 'સ્વર્ણિમ ગુજરાત સ્પોર્ટ્સ યુનિવર્સિટી' જેવા માધ્યમોથી રમતગમત ક્ષેત્રે ક્રાંતિ આવી છે. શારીરિક શિક્ષણ હવે માત્ર મેદાન પૂરતું મર્યાદિત ન રહેતા ફિટનેસ તાલીમ, સ્પોર્ટ્સ કોચિંગ અને હેલ્થ એજ્યુકેશન જેવા વ્યવસાયિક ક્ષેત્રોમાં પણ વિસ્તર્યું છે.

૬. નિષ્કર્ષ

સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ નવો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓને ભારતીય વારસા સાથે જોડે છે. શારીરિક શિક્ષણ એ જીવનભર ચાલતી પ્રક્રિયા છે જે રાષ્ટ્રના નિર્માણમાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે.

સંદર્ભ ગ્રંથો:

- સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી રાજકોટ - NEP-2020 સિલેબસ કોપી (PHYSICAL EDUCATION & SPORTS – 1).
- ભારત સરકાર - રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦ દસ્તાવેજ.
- ગુજરાત રાજ્ય પાઠ્યપુસ્તક મંડળ - શારીરિક શિક્ષણના સંદર્ભ ગ્રંથો.